

СТАВЛЕННЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ДО ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті проаналізовано позицію єврейських політичних партій після Лютневої революції 1917 р. та їхнє ставлення до Тимчасового уряду та Центральної Ради.

Ключові слова: Центральна Рада, Мала Рада, Тимчасовий уряд, єврейські політичні партії.

Перемога Лютневої революції в Петрограді та відродження українського національно-визвольного руху навесні 1917 р. активізували й діяльність політичних партій національних меншин. Активно в післяреволюційний політичний процес включилися єврейські партії, що мали на терені України регіональні осередки.

Автор даної статті ставить перед собою завдання проаналізувати погляди єврейських політичних партій щодо перспектив революції та показати їхнє ставлення до Тимчасового уряду та Центральної Ради.

Напередодні Лютневої революції найвпливовішою єврейською партією був Бунд, партійні організації якого діяли у великих українських містах – Києві, Харкові, Катеринославі, Одесі, Житомирі, Кременчуці та ін. У березні – квітні 1917 р. партія розгорнула бурхливу діяльність з поповнення своїх рядів і створення нових осередків. Наприкінці літа вже діяло 60 організацій, найбільші були в Одесі, Києві, Катеринославі, Харкові, Єлисаветграді, Вінниці, Прилуках, Білій Церкві. Їх діяльність координував Південний обласний комітет і три районних – у Києві, Катеринославі та Одесі. На вересень 1917 р. з 20 тис. зареєстрованих бундівців по всій Росії майже половина була в Україні¹.

Бунд намагався мати своїх представників у всіх громадських організаціях, що виникли після революції, насамперед, у радах робітничих депутатів і профспілках. Його депутати засідали в Київській, Катеринославській, Харківській, Миколаївській, Одеській та ін. радах робітничих і солдатських депутатів. У ряді містечок, зокрема, Богуславі, Старокостянтинові, Козятині, вони стояли на чолі виконкомів рад. Практично під керівництвом бундівців працювали профспілки в Чернігові, Житомирі, Вінниці, Білій Церкві та ін. містах.

На X Всеросійській конференції у квітні 1917 р. Бунд визначив своє офіційне ставлення до Тимчасового уряду. В ухваленій резолюції зазначалося, що програма нової влади «містить основні політичні вимоги російської демократії для перехідного періоду до Установчих Зборів», а для успішного здійснення цього необхідний постійний контроль організованої демократії за урядом і його місцевими органами². Рішення конференції та наступні постанови ЦК з основних питань революції були підтримані й бундівськими організаціями України.

Бундівські лідери розглядали революцію в Росії як буржуазну за характером, тому й підтримали Тимчасовий уряд, який уособлював таку подальшу перспективу соціально-політичного розвитку. Зокрема, М. Рафес писав: «Росія тільки стала на шлях капіталістичного розвитку, і якщо пролетаріат захопить владу, він відштовхне від себе всі інші класи. Він озброїть їх проти себе і загине в нерівній боротьбі»³. Подібні думки висловлювали й інші партійні теоретики. Д. Чертков вважав, що робітничому класу треба поводитися скромніше і вгамувати свої апетити. Робітники мали лише право боротися за нові поступки в умовах капіталізму. Його одеський однодумець Ш. Хібін був переконаний, що «в Росії тепер думати про соціалістичну революцію

занадто рано. Раз і назавжди ми повинні заявити, що не прагнемо захопити те, що нам поки що не дано історичною ходою розвитку продуктивних сил нашої батьківщини»⁴.

Розцінюючи революцію як буржуазну, Бунд був проти переходу влади до рад робітничих солдатських депутатів. Згаданий вже М. Рафес із цього приводу зазначав: «Спадщина, яку залишив царизм, занадто важка і не вивести одним соціалістам країну на шлях нормального життя. Для переходу влади в руки Рад робітничих і солдатський депутатів ще не настав момент»⁵. Органом, спроможним вивести країну з політичної та економічної кризи, вони вважали Тимчасовий уряд. Тому, його органам на місцях – радам об'єднаних громадських організацій – надавалося першорядне значення, а ради робітничих і солдатських депутатів мали працювати в їхньому складі. Загалом, на переконання бундівців, вся повнота влади в країні мала належати Установчим зборам і саме цей представницький орган повинен був розв'язати всі нагальні політичні та соціально-економічні проблеми, в тому числі й визначити майбутній державний устрій Росії.

Майбутнє державно-національне становище єврейського народу Бунд визначив ще на VI з'їзді у жовтні 1905 р., відстоюючи культурно-національну автономію⁶. Цю позицію підтвердила X партійна конференція в квітні 1917 р. та регіональні осередки Бунду, зокрема, Південний обласний комітет, який висував це положення на виборах до Єврейського Общинного Управління.

Після Лютневої революції єдності серед теоретиків Бунду щодо визначення шляхів вирішення національного питання не було. Частина виступала проти федералізму, обґрунтовуючи свою позицію тим, що це гасло заперечує принцип культурно-національної автономії, яку вони вважали, в поєднанні з широким місцевим самоврядуванням, за найкращий засіб вирішення національного питання. Інші доводили, що висунення виключно гасла національно-персональної автономії в тих історичних умовах було засобом розв'язання національної проблеми виключно для національних меншин. Тому, на їхню думку, потрібно було перенести її вирішення в область конкретних політичних умов⁷. На нараді соціалістичних партій національних меншин, яка відбулася 16–19 березня 1917 р. у Петрограді, бундівці єдиними голосували проти включення до вимог до Тимчасового уряду вимоги визнання права національностей на культурне й національне самовизначення⁸.

Такі переконання зумовили й те, що Бунд спочатку негативно поставився до питання автономії України, вважаючи, що будь-яка автономія не повинна виходити за межі єдності «загальноросійського демократичного фронту» й обов'язково повинна узгоджуватися з Тимчасовим урядом. Дізнавшись про наміри українського політичного проводу скликати Національний Конгрес, представники Бунду в квітні 1917 р. ініціювали скликання наради соціалістичних партій, на якій планували засудити ідею автономії України.

Бунд негативно поставився й до проголошення I Універсалу, ухваливши з цього приводу резолюцію, яка засуджувала цей акт і наголошувала, що його прийняття створює «умови для загострення внутрішнього тертя між населенням України». На його переконання цей документ штовхав український рух на шлях відриву від загальноросійського революційного процесу. В резолюції висловлювалася думка щодо недоцільності створення й функціонування Центральної Ради, бо на переконання Бунду, вона спиралася виключно на українську націю, а тому могла стати джерелом міжнаціональних суперечок. Тимчасовому уряду вносилася пропозиція, яка цілком співпадала з його розумінням ситуації в Україні: «створити спільний територіальний орган ... на засадах представництва від організованих демократичних мас усього населення краю». Водночас, резолюція визнавала можливість впровадження територіальної автономії України, але лише за умов забезпечення прав національних меншостей⁹. Бундівці вважали, що права меншостей можна забезпечити через практичне здійснення національно-культурної автономії для національних меншин, які населяли територію України. Для єврейського населення це була община, до компетенції якої входили: шкільна й освітня справа, культурне життя, мистецтво, наукові та технічні знання. Не могло бути й мови про її релігійну спрямованість і втручання у розв'язання соціально-економічних проблем¹⁰.

Лідери Бунду намагалися взяти на себе роль посередників у вирішенні питання автономії України між російською та українською демократіями. В травні 1917 р. партією був направлений спеціальний представник до Петрограда і Москви з метою інформування центральних установ та Першого Всеросійського з'їзду Рад про стан справ в Україні й закликання до порозуміння.

Загалом позиція Бунду, його оцінка характеру революції, подальших її перспектив та визначення можливих шляхів розв'язання нагальних проблем практично збігалися з поглядами меншовиків. У цей період часто висловлювалася думка, що лідери Бунду перетворили свою партію на єврейську копію меншовизму. Спільна ідеологічна платформа стала основою для організаційного єднання. У серпні 1917 р. на об'єднавчому з'їзді РСДРП Бунд став її складовою. В опублікованій після з'їзду програмі Бунду зазначалося, що він став «складовою частиною РСДРП і сприймає всі її положення»¹¹.

Інша популярна єврейська політична партія – Об'єднана єврейська соціалістична робітничка партія (ОЄСРП) також підтримала Тимчасовий уряд, але мала трохи відмінну від Бунду позицію щодо вирішення національного питання.

В Україні партія мала досить розгалужену мережу регіональних організацій – 163¹². На VI Всеросійській партійній конференції, яка відбулася в Москві 2–6 квітня 1917 р., серед 34 делегатів 10 репрезентували відділення, які знаходилися на українських землях, зокрема, Київ – 3, Одесу – 1, Житомир – 1, Харків – 2, Катеринослав – 1, Черкаси – 1, Полтаву – 1¹³. На нараді серед інших були висунуті й вимоги національного характеру. На противагу Бунду, найкращою формою державного устрою Росії ОЄСРП вважала федерацію. У відповідній постанові конференції підкреслювалося: «російський пролетаріат зацікавлений у такій формі демократизації державного ладу Росії, при якому були б зведені до мінімуму національні тертя, які стоять на шляху класової солідарності пролетаріату усіх народностей Росії і гальмують їх вільний розвиток». Таким державним устроєм визнавалася федеративна республіка, яка мала складатися з областей, розмежованих за етнічним принципом з гарантією прав національних меншин у формі національно-персональної автономії. Визнавалася й можливість створення недержавними народами незалежних держав, але лише за умови, що їх санкціонування повинно відбуватися виключно в разі дотримання ними принципів національно-персональної автономії¹⁴.

При вирішенні національного питання доцільним визнавалося поєднання територіальних і персональних принципів. За кожною національністю Росії визнавалося право на скликання власних національних Установчих зборів, які мали встановити сферу компетенції національної автономії і форми внутрішньої організації, але вони самі мали бути затвердженими загальнодержавним парламентом¹⁵. На відміну від Бунду ОЄСРП підтримала український визвольний рух і не заперечувала потреби запровадження автономії України.

На відміну від інших національностей євреї мали значне представництво в Центральній Раді ще до ухвалення нею 28 липня 1917 р. постанови щодо поповнення свого складу представниками національних меншин. Згідно із постановою євреї мали право делегувати до Центральної Ради 50 своїх представників від п'яти політичних партій (Бунд, Поалей-Ціон, Ціон-Ціон, СЕРП, сіоністи)¹⁶.

Реально єврейська нація мала значно більше, бо її представники до того вже отримали мандати від різноманітних суспільно-політичних і культурно-освітніх організацій і товариств. Їхня чисельність і персональне представництво не були сталими – час від часу вони змінювалися і чисельно, і персонально, бо делегати часом замінювали один одного. На думку відомого вітчизняного дослідника В. Солдатенка певною мірою цю проблему віддзеркалює їхня питома вага у Малій Раді. Так, після певних узгоджень і перестановок євреї дістали 16 мандатів з 66 (понад 24 %), посівши друге місце після українців (36 членів) і значно перевищивши представництво росіян – 9 місць¹⁷. До Малої ради увійшли 16 представників єврейських партій та об'єднань.

11 липня 1917 р. відбулося перше відкрите засідання Малої Ради, на якому були присутні

представники національних меншин. Після привітання М. Грушевського з відповідними вітальними зверненнями виступили представники національних меншин, від єврейських політичних партій – Гольдштейн від Поалей-Ціон, Розенштейн від сіоністської організації та Зільберфарб від Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії. Всі виступаючі підтримали ідею національно-територіальної автономії українського народу, а Зільберфарб наголосив: «Я певен в тому, що ми будемо творити не тільки спільне життя, а й утворим зразок автономного життя не тільки для Росії, але й для цілого світу»¹⁸.

Але спроби лідерів Центральної Ради реалізувати ідею автономії натикалися на певну протидію з боку представників єврейських партій, насамперед Бунду. Показовим у цьому відношенні є партійна позиція щодо статусу Генерального секретаріату, коли бундівські лідери побоювалися його перетворення на повноцінний уряд.

Так, на засіданні Малої Ради 14 липня 1917 р. М. Рафес категорично виступив проти того, щоб у складі Генерального секретаріату були військовий секретаріат, секретаріат пошт і телеграфів, а також секретаріат шляхів. Така позиція обґрунтовувалася тим, що функції цих секретаріатів відносяться до загальнодержавної компетенції, а тому не повинні «входити в обсяг автономії України»¹⁹. Як і меншовики, Бунд займав очікувальну позицію до моменту затвердження Генерального секретаріату Тимчасовим урядом. Водночас, представник Поалей-Ціон С. Гольдельман заявив: «Ми прийшли сюди з тою думкою і переконанням, що, чи буде затверджений Генеральний секретаріат, чи ні, ми будемо працювати там, де твориться крайовий орган демократії для будування автономії України. ... заявляємо, яке б не було відношення Тимчасового уряду, наша партія завше буде йти по дорозі з Центральною радою»²⁰. Таким чином, серед єврейських партій не існувало єдності щодо національно-правового статусу України та її владних органів.

Відсутність єдиної точки зору показала й дискусія навколо прийняття інструкції Тимчасового уряду від 4 серпня 1917 р. Мала Рада 6 серпня 1917 р. розпочала обговорення цього документу, яке розтяглося на три дні. Майже всі фракції запропонували власні резолюції з цього питання. Головними учасниками обговорення виступили представники українських політичних партій, однак й члени партій національних меншин не осталися осторонь. Однак, їхня позиція загалом виявлялася у приєднанні до резолюції певної української партії. Так, С. Гольдельман повідомив, що Палеолей-Ціон приєднується до резолюції УСДРП. Гутман від ОЄСРП заявив, що його партія буде голосувати за резолюцію українських соціал-демократів, доповнену українськими соціалістами-революціонерами. З окремою резолюцією виступили меншовики та Бунд²¹.

Після бурхливого обговорення 22 серпня 1917 р. Мала Рада затвердила резолюцію, запропоновану фракцією українських соціал-демократів. У резолюції наголошувалося, що інструкція «цілком не відповідає потребам ні тільки українського народу, а й національних меншостей, які живуть на Україні» і закликала «трудова маса населення всієї України до організованої боротьби за свої інтереси і за об'єднання навколо Центральної Ради»²². Її підтримала більшість представників національних меншин, в тому числі й єврейських. Виключенням стала фракція меншовиків та Бунду, яка відмовилася від голосування, бо жодна їхня поправка до резолюції не була прийнята²³.

Після більшовицького перевороту більшість національних партій, в тому числі й єврейських, підтримали Центральну Раду. На такі позиції перейшов і Бунд, визнавши останню єдиною легітимною владою, яка користувалася підтримкою переважної більшості населення України.

7 листопада 1917 р. на засідання Малої Ради було урочисто зачитано Третій Універсал, в якому проголошувалося створення Української Народної Республіки (УНР) у межах дев'яти українських губерній. Результати голосування: «за» – 42 члени (всі українці та євреї), «проти» – нікого, «утрималися» – 5 членів (меншовики В. Кононенко і М. Балабанов, російські есери Ф. Скловський і П. Сараджиєв та поляк В. Рудницький)²⁴. Тобто, в умовах більшовицької загрози єврейські партії підтримали владу Центральної Ради та створення УНР. Це можна по-

яснити тим, що Третій універсал не давав чітку відповідь щодо державно-політичного статусу України. Бо проголошував абстрактну федерацію з найбільшовицькою Росією, якої де-факто не існувало.

Зовсім інше ставлення виявили представники єврейських політичних партій під час голосування Четвертого Універсалу, який проголошував незалежність України. Спочатку, щоб запобігти розколу Малої Ради на національному ґрунті, було ухвалено Закон «Про національно-персональну автономію»²⁵. Однак, прийняття цього Закону не забезпечило цілковиту підтримку української незалежності з боку неукраїнських партій, в тому числі й єврейських. «За» проголосували лише представники українських політичних партій, представники Бунду проголосували «проти», а інших єврейських партій утрималися.

Отже, аналізуючи стосунки між українськими та єврейськими партіями в Центральній Раді, можна констатувати, що в середовищі останніх не було єдиної думки щодо прагнень українців до розбудови власної державності. Бунд спочатку був навіть проти національно-територіальної автономії України, й тільки більшовицький переворот змусив партію визнати за Центральною Радою статус вищого органу влади в Україні. Інші єврейські партії ставилися лояльніше, підтримуючи заходи Центральної Ради щодо практичної реалізації автономії. Однак, коли питання постало про незалежність та самостійність України, вони також не підтримали цієї ідеї.

¹ Гусев В. І. Бунд робить свій вибір: разом з українською демократією (березень–листопад 1917 р.) // Историчний журнал. – 2007. – № 6. – С. 25.

² День. – 1917. – 7 апреля.

³ Рафес М. Очерки истории еврейского рабочего движения. – М.-Л., 1929. – С. 187.

⁴ Гусев В. І. – Вказ. праця. – С. 26.

⁵ Знамя труда. – 1917. – 8 августа.

⁶ Програма Бунда. – К., 1917. – С. 3.

⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 41. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 53.

⁸ Там само. – Спр. 48. – Арк. 2–2зв.

⁹ Золотарьов О. Из истории Украинской Центральной Рады (1917 г.). – К., 1922. – С. 14–16.

¹⁰ Наше слово. – 1917. – 26 июня.

¹¹ Програма Бунда. – С. 2.

¹² ЦДАГО України. – Ф. 41. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 41–44.

¹³ Там само. – Спр. 41. – Арк. 2.

¹⁴ Там само. – Арк. 4зв. – 6.

¹⁵ Там само. – Спр. 51. – Арк. 42–43.

¹⁶ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – В 2-х т. – Т. 1. – К., 1996. – С. 207–208.

¹⁷ Див.: Солдатенко В. Ф. Єврейське представництво в Центральній Раді // Єврейське населення Півдня України: історія та сучасність. Тези до наукової конференції 19–20 листопада 1992 р. – Запоріжжя, 1992. – С. 54–56.

¹⁸ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 175.

¹⁹ Українська Центральна Рада. – Т. 1. – С. 176–178.

²⁰ Там само. – С. 211.

²¹ Там само. – С. 246–247.

²² Там само. – С. 250.

²³ Там само. – С. 251.

²⁴ Там само. – С. 397.

²⁵ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – В 2-х т. – Т. 2. – К., 1997. – С. 98–99.

В статье проанализирована позиция еврейских политических партий после Февральской революции 1917 г., их отношение к Временному правительству и Центральной Раде.

Ключевые слова: Центральная Рада, Малая Рада, Временное правительство, еврейские политические партии.

In the article the position of the Jewish political parties after the February Revolution in 1917 and their attitude to the Temporary Government and the Central Rada is analyzed

Keywords: Central Rada, Mala Rada, Temporary Government, Jewish political parties.